

NEMZETI TUDAT, NEZETI ÉS ETNIKAI FOLYAMATOK

Migráció, politika és demokrácia Szerbiában és a tágabb posztjugoszláv térségben

Memić, Nedad: Serbische und ex-jugoslawische Migranten in Österreich und ihr politisches Potenzial. = Der Donauraum. 52. Jg. 2012. No. 1. 105-112. p.
Segert, Dieter – Kujačić, Katarina: Migration als Ressource für Demokratie? =Uott. 83-104. p.

A bécsi Institut für den Donauraum und Mitteleuropa (Duna-térség és Kelet-Európa Kutató Intézet) folyóirata „Demokrácia bizonytalan társadalmi térben: Elvárások, állapotok, migrációs folyamatok” címmel különszámot szentelt a jelenlegi és közelmúltbeli szerbiai folyamatoknak, kitekintve a tágabb poszt-jugoszláv régióra is. A közlemények az International Organization for Migration (Nemzetközi Migrációs Szervezet) kutatási projektjének eredményeit mutatják be. Partnerek voltak a Bécsi Egyetem Dieter Seger vezette Kelet-Európa Fóruma, valamint a Belgrádi Egyetem Társadalomtudományi Intézete. Az összetett tárgykörben a résztvevők eddig nem alkalmazott empirikus méréseket is eszközöltek. A közzétett anyagból két közleményt ismertetünk.

*

Horvátok, szerbek ausztriai betelepése a szomszéd-kapcsolatok szadzadokra visszanyúló jelensége. A migrációs folyamat a 20. században vált tömegesebbé, és már a közös délszláv állam tágabb körű népességét érintette. E szomszédságból tartósan vagy hosszabb-rövidebb időre betelepedett népesség – szerbek, horvátok, bosnyákok, montenegróiak stb. – a második nemzedékkel együtt ma mintegy 700 ezer lelket számlál. A létszám kialakulása első körben a titói állammal 1966-ban megkötött

vendégmunkás-egyezményre mutat vissza. Akkor összesen 265 ezren érkeztek, és a Spanyol-, illetve Törökországot már korábban képviselő (férfi, alacsonyabban kvalifikált) vendégmunkás létszám közel 80%-át adták. Számosan közülük véglegesen is megtelepedtek, s a családot maguk után hozták. A munkamigrációs szakaszt követően 1991–1999 között a jugoszláv háború menekült-tömegei gyarapították tovább a kört: Horvátországból (13 ezer), Bosznia-Hercegovinából (90 ezer), Koszovóból (11–13 ezer), s a menekültek többsége menedékjogot, tartós letelepedést kért Ausztriában. A szélesebb nyugat irányú kivándorlás pedig a háború befejezése óta is tart; ez újfent a munkamigráció jellegét ölti. Ezúttal alapvetően a magasabban kvalifikált munkaerőről (Szerbiából például több tízezer egyén), továbbá a fiatal generációról van szó (csak Bosznia-Hercegovinából mintegy százezer fő). Horvátországból főként a különböző korosztályokat képviselő diplomások egyharmada távozott el. Az ausztriai diaszpóra döntő többségét ma már egyébként a szerbek adják, legalább Bécsben, ahol a migráció eleve összpontosul.

A posztjugoszláv országok látens migrációpotenciálja a válságos átalakítási folyamatok közepette önmagában óriási, különösképpen Bosznia-Hercegovinában. A folyamatos migráció egy része adott esetben most is Ausztriában köt ki. A származási régióban alig látható a visszafogadás útjait kereső stratégia; a Világgazdasági Fórum 139 országra kiterjedő „brain-drain”-besorolása szerint 137. helyen áll Bosznia-Hercegovina, s csak eggyel előbbre Szerbia.

A poszt-jugoszláv diaszpóra társadalmi-szociális integrációfoka, eltérően például a török migránsok helyzetétől, általában tűrhető: az osztrák őslakos körben kimutatható foglalkoztatási kvóta 73%-os értéke mellett 68% (a törökök 57%-ával szemben, 2011. évi adatok). Ennél széthúzottabb a jövedelmi helyzet: őslakosság éves összesítésben jó 22 ezer euróval a poszt-jugoszláv foglalkoztatottak 17 609 euro érték-szintje áll szemben (2009). Utóbbiak egy főre eső lakás-négyzetmétere ettől függetlenül alig több az előző felétől (26 vs. 46).

Még rosszabb az arány az iskolázottság tekintetében. A felsőbb tanulmányok előtt megrekedt létszámkör 2011-es adatok tükrében jóval több mint háromszorosa az Unióból, illetve az Európai Gazdasági Térségből bevándoroltak átlagának (37,4 vs. 10,6%), és diplomásoknál még

ennél is nagyobb a rés (4,9 vs. 37,4%). Közvetve-közvetlenül ezzel is összefügg a diaszpóra passzivitása politikai-közéleti szintéren. Aktív szavazati jogokkal élő részük nem fogható meg. Egy-egy vezető ausztriai párt részéről (Szabadságpárt, Szociáldemokrata Párt) érzékelhető ugyan próbálkozás a választási kampányokba történő bevonásukra, rájuk szabott programok – integrációjuk, jövőjük valamiféle gyakorlati támogatását illetően – azonban nem mutatkoznak. A Szabadságpárt a muszlimellenes beállítódásra számítva figyel a főként szerb identitású választókra.

Mérhető az aktivitás a teljesebb migráns körön belül állampolgárságot nyert egyéneik választott tisztségbe kerülésével, a poszt-jugoszláv diaszpórára történő lebontás nélkül. 2012. évi adatok tükrében a parlamenti alsóházban egy törökországi háttérű képviselő ül; Bécs tartományi parlamentjének 100 képviselőjéből mindössze 8 fő ismert migrációs háttérrel, miközben a főváros lakosságának ma már közel a fele a migráns diaszpórákból kerül ki (!? – a szakújságíró szerző legalább is ezt állítja). A többi tartományból nincs adat, úgy látszik ilyen tekintetben 0 értéken állnak. A kommunális szint az elemzésben nem kerül szóba. Igen szűkös az eredmény. A diaszpórák anyaországi politikai aktivitása sem erőteljesebb ennél. A hazai folyamatoktól távol minimálisra szűkülő érdeklődés, a gyér informáltság, a külföldre irányuló pártkampányok lanyhasága megteszi a magáét. A jogosultak elenyésző hányada él a csak konzulátusokon biztosított szavazás lehetőségével. De sokan hiányolják a levélben leadható szavazat intézményét. Néhány szerbiai párt egy-egy próbálkozása ausztriai testvérpártokon keresztül (mint T. Nikolić Szabadságpártjának a hasonnevű osztrák formációval 2011-ben kötött együttműködési megállapodása) ezen a téren egyelőre nem vitt előbbre.

*

Segert és Kujačić helyzetelemzése a demokráciafejlődés elvi feltételeiből indul ki. Migráció, politika és demokrácia kapcsolatát ama, gyakorlati-tapasztalati ismérvekkel bővített demokrácia-fogalom felől közelíti meg, amely a maga értékalapú, elvi (lényegében „diffúz” tartalmú) társadalmi támogatottságát a politikai szocializáció jegyében specifikálja, mint azt többek között Russel J. Dalton körvonalazza (*Citizen Politics in western democracies*, 1998). Maga a politikai szocializáció feltételezi

a társadalomban foglalt közösség valamilyen alapszintű szociális biztonságát, aminek talaján felszabadul kognitív kompetenciáiból fakadó, eszközökhöz hozzáférő politikai cselekvőképessége. Azaz: politikai szabadság elképzelhetetlen a szociális egyenlőség adott minimuma nélkül, a demokrácia-potenciál kibontakoztatása gazdasági fejlődés nélkül.¹

A posztkommunista transzformáció országai, különösképpen a háborúival még inkább retardált posztjugoszláv társadalmak ezeket a lehetőségeket ugyanakkor még ma is meglehetősen kezdetleges fokon kínálják. A régióban tovább folytatódó nagyarányú migrációnak is most ez a leszakadás a fő forrása, a válságos előrehaladást további veszteségekkel sújtva. Egyidejűleg megindult azonban a migráció visszafordulása („brain circulation”), ami a további esélyeket javíthatja. Hiszen a remigráns kulturális tapasztalata, társadalmi-politikai látókörének kitágulása, megszerzett külső kapcsolati tőkéje jelentékeny hatásokkal hasznosulhat honi környezete javára, még akkor is, ha az egyén nyugdíjasként tér vissza.

A remigrációfolyamat pozitív hatásainak kiszűrésére mintegy ezer főre kiterjedő kérdőíves felmérésre került sor. 1970 és 1980 között kitelepült hazatérők és helybenmaradtak mintáit egybevetve még valószínűbben értékelhető egy-egy, a vonatkozó kérdésekre érkező válasz. Egy második, szűkebb körben megrendezett anketók keretében további részletekre is rákérdeztek. Demokráciafok és életszínvonal szoros kapcsolatát illetően a remigránsok 54%-a adott pozitív választ, a másik oldalon majdnem ugyanennyien semminemű összefüggést nem látnak. Számos hazatérő a fenti értelemben nem éppen bizakodó a szerbiai kilátásokat illetően. Számos válaszban kifejezésre jutott a migráció-élményből fakadó ráébredés a politika kézzelfogható valóságára, a politikai részvétel, a nyilvánosság fontosságára, emellett (és ebből a szempontból is) a kulturáltság, olvasottság jelentőségére. Vallották: azóta lettek nyitottabbak a másosság elfogadására, a kisebbségi vagy a környezetvédelmi problematikára.

A fejlettebb demokratikus viszonyok megtapasztalása nem teszi vakká a posztjugoszláv migránst a nyugati életforma gyakori ürességével, a pénz és általában az anyagiak öncélú hajszolásával, a családon

¹ Mint az már a klasszikus modernizációelmélet számára világos volt, ld. Seymour Martin Lipset: *Economic Development and Political Legitimacy*, 1959.

belüli elidegenedéssel szemben, mint azt az interjúk aláhúzzák. Ezek a tapasztalatok új módon erősítik a haza, a szülőföld iránti ragaszkodást és megbecsülést is, ahol a fogyasztói társadalomra jellemző lelki kiüresedés jószereivel ismeretlen. Megerősítik a migránst/remigránst patriotizmusában, talán a nacionalista értékválasztás irányába is hatnak (ld. a hazatérők pártválasztására vonatkozó válaszok enyhe elcsúszását a nacionalista pártok felé).

A hazai és a külső világ szembeállítása egyetlen válaszban sem sommás, a vélekedések, megközelítések korántsem egyöntetűek, olykor nem is egyértelműek. Ám a demokrácia értékebe vetett hit és a politikai tudatosság átváltása hazai környezetre – az egyén gyakorlatában és a továbbadással – kisebb körökből kilépve is mozgásba hozhatják a viszonyokat. Ilyen tekintetben nem is kell mindig kivárni, amíg a migráns hazatér. Mivel általában nem végleges megválásban gondolkodnak (3-6 év az elgondolt kinttartózkodási távlat), nem szakítják meg a kapcsolatokat a hazával, a politikailag érzékenyebbje a hazai eseményeket is figyelemmel követi, s már első tapasztalatai jegyében esetleg új módon érzékeli a hangsúlyokat, új módon reagál, s ezt tudatja is a barátokkal, rokonokkal.

Segert és Kujacić befejezésül négy politikusportrét rajzol az anketók értékelései alapján, olyanokét, akik, ha alapértelmezésben nem is mindegyik esetben „remigránsok”, de Szerbiában hosszabb-rövidebb külhoni felkészülést követően kerültek politikai vezetőposztokra, progresszív lökést adva a folyamatoknak: Zoran Đinđić: politikai gyilkosság áldozatává vált miniszterelnök (2001–2003), Božidar Đelić: Đinđić pénzügyminisztere, 2007–2011 között maga is miniszterelnök, Mlađan Dinkić: 2004–2006 között pénzügy-, később gazdasági miniszter és miniszterelnök, Vuk Jeremić: 2007–2011 között külügyminiszter.

Komáromi Sándor

Ügynökök ideje, 20. század – német tükörben

Mensing, Wilhelm: Alfred S. – eine Nachrichtendienstkarriere zwischen KPD, Gestapo und Staatssicherheit. = Zeitgeschichte. 40. Jg. 2013. 6. No. 358–369. p.

A történész-szerző 2001-ben, addig még kevéssé kutatott témában megjelentetett könyvével vált ismertté: a Szovjetunióban munkát kereső Ruhr-vidéki bányászok, valamint a hitleri időszakban odamenekült pártfunkcionáriusok sorsát tárta fel a sztálini terror szorításában (*Von der Ruhr in den Gulag*). Ezt követően a nácik soraiba dezertált (a német kapituláció után egyébiránt gyakran a KGB-hez vagy kisvártatva a kelet-német Stasi-hoz „igazol”) kommunisták – ezek lebukását eredményező – ügynöki tevékenységét vette célba. A jelenség kutatása legkorábban az 1990-es évektől datálható. Szerzőnk az osztrák politikatörténeti folyóiratban most publikált részközleményét egyetlen szereplő, bizonyos Alfred S. látványos karrierjének szenteli, a teljes név közlését a leszármazottak személyiségjogaira tekintettel mellőzve.

1918 végén a forradalmi mozgalmak során létrejött NKP (Németország Kommunista Pártja) militáns szervezetként működött a weimari konszolidáció viszonyai között is. Konspiratív ügynökszervezetet épített ki („Vörös Front”), mellyel elhatolt állami szintekig, egyszersmind a terebélyesedő nácimozgalom berkeibe igyekezett befurakodni. A történet része volt természetesen a küzdelem az ellenügynökökkel, valamint – Hitler hatalomra kerülése után – azokkal a kettős ügynökökkel, akiket a Gestapo az illegalitásba szorult NKP embereiből szervezett be. Ezek egyike volt bizonyos Alfred S. Essenből, apjával és testvérével egyetemben a Krupp-művek dolgozója, akit a párt utóbb a Ruhr-vidéki pártszerv lapjánál (*Ruhrecho*) mint gépkocsivezetőt alkalmazott. S. 1933 nyarától „Anton” fedőnéven a düsseldorfi Gestapo-központnak dolgozott, miközben évekig megtartotta tevékenységi körét az illegális NKP területi szervénél, bőséges adalékokkal szolgálva párttársainak rovására. Az esetleges gyanakvást elhárítandó 1934-ben a Gestapo „lefogta”, ám három hét múlva már szabadult. Náci felettesei tökéletesen meg voltak elégedve a ténykedésével, 1935-ben jutalmazták is. Minden további